Küresel ve Bölgesel İlişkilerde Avrasya Jeopolitiği ve Rusya – Orhan Karaoğlu

Son dönemde Ukrayna'yı tehdit eden ve Kazakistan yönetimine destek olmak için asker gönderen Vladimir Putin'in bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin etkin olduğu sahada yeniden etkin olma hedefi gerçekçi mi yoksa jeopolitik bir hayal mi?

Sovyetler Birliği'nin çöküşü yıllar sürdü. Başta Baltık devletleri olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetleri peyderpey bağımsızlıklarını ilan ettiler. Moskova'dan en son Kazakistan ayrıldı. O zamandan beri Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki etkisi farklı alt bölgelerde değişiklik boyutlarda gelişti.

1988 ile 1990 arasında, kendilerini egemen ve Moskova'dan bağımsız ilan eden ilk

Sovyet cumhuriyetleri olan Baltık devletleri Estonya, Letonya ve Litvanya muhtemelen artık Rusya yanlısı bir rota izlemeyecekler. 2004 yılında Avrupa Birliği ve NATO'ya katılan bu devletler, onlarca yıl süren Sovyet işgalinden sonra tekrar Batı'nın parçası oldular. Rusya ile ikili ilişkileri mütemadiyen zayıf ve Moskova hala savaş uçaklarının kışkırtıcı uçuşları için Baltık Denizi üzerindeki hava sahasını kullanıyor.

2007 yılında Estonya, bankalarının ve devlet kurumlarının internet sitelerini felç eden bir dizi Rus siber saldırısının hedefi oldu. Rusya, özellikle Estonya ve Letonya'da Rusça konuşan azınlıkları, bu ülkelerin toplumlarını istikrarsızlaştırmak için dezenformasyon kampanyalarına alet ediyor.

Rusya'nın nüfuzunu kaybettiği bir diğer ülke ise Gürcistan. Ruslara kalsa Kafkasya'daki en ideal ortak olabilirdi. Zira Gürcistan her yıl yüzbinlerce Rus turisti ağırlayan Hristiyan bir ülkeydi ama Rusya'nın bölgesel liderlik iddiasından duyulan şüphe ve ülkenin ilk kez 2005'te dile getirdiği NATO üyesi olma arzusu buna engel oldu. Ama hala Rusya'da yaşamaya ve çalışmaya devam eden Gürcü göçmenlerin para havaleleri Gürcü ekonomisine ciddi katkı sağlıyor; Gürcü şarap ihracatının yarısından fazlası da büyük kuzey komşuda satılıyor. Dolayısıyla Rusya'nın Gürcistan'a karşı elinde hala ekonomik kozları var. Fakat 2008'deki Rus-Gürcü savaşı ve Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya bölgelerini bağımsız devletler olarak tanımasından sonra Gürcistan'ın da artık Rus yanlısı bir rota izlemesi pek olası görülmüyor. Buna karşılık Moskova fiilen 8.000 kalıcı askerle Gürcistan topraklarının beşte birini (Abhazya ve Güney Osetya) kontrol etmeye devam ediyor.

Böylece bazı eski Sovyet ülkeleri Moskova'nın yörüngesini tamamen terk etti, bunun eşiğinde olan diğerleri ise hala tehlikeyi hissediyorlar. Batı ittifakına üye ol(a)mayan bu ülkeler, tıpkı Ukrayna gibi uçurumun kenarında. Yine de, siyasi olarak Moskova'nın en büyük Slav komşusu üzerindeki etkisi, 2004'teki Turuncu Devrim'den bu yana istikrarlı bir şekilde azaldı. 2014'deki Maydan protestoları, Kırım'ın ilhakı ve Donbass'taki savaştan sonra Ukraynalıların çoğunluğu ülkenin NATO üyesi olmasından yana. Rusya Ukrayna'yla ilgili olarak, savaş tehdidi ile Avrupa'ya doğal gaz geçişinin belirsiz geleceği gibi ekonomik kozları elinde

tutmaya devam ediyor.

Romanya'nın doğu sınırında yer alan Moldova da bağımsızlık sonrasında iktidardaki hükümete bağlı olarak önce Rus, ardından Avrupa yanlısı bir seyir izledi. Ülke şu anda Başkan Maia Sandu yönetiminde Avrupa'ya yaklaşıyor ve kısa süre önce bir gaz anlaşmazlığında enerji ihracatını askıya almakla tehdit eden Rusya, ülkeye gücünü tekrar hissettirdi. 1990'ların başındaki iç savaştan sonra Rusya, uluslararası hukuka göre Moldova'ya ait olan ve ayrılık talebi uluslararası alanda kabul görmeyen Transdinyester'de 2.000 asker konuşlandırmaya ve bunun üzerinde Moldova'yı kontrolü altında tutmaya devam ediyor.

Hammadde zengini iki ülke olan Özbekistan ve Türkmenistan, Moskova liderliğindeki Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye değiller ve kendi güvenlik ve ekonomi politikalarını yürütmekte ısrarlılar. Fakat son yıllarda bu ülkelerle Rusya arasında yakınlaşma işaretleri de görülüyor: Rus petrol şirketleri Türkmenistan'a giderek daha fazla yatırım yapıyor ve Gazprom, birkaç yıl süren yasal bir anlaşmazlığın ardından yeniden Türkmen gazını ithal etmeye başladı. Özbekistan ise son yıllarda Rusya ile ortak askeri tatbikatlar düzenliyor ve Rusya'daki Özbek misafir işçiler için kolaylıklar sağlamaya çalışıyor.

Moskova'nın etkisinden emin olabildiği ülkelerden biri, 2020 yazıdan yükselen protestoların bastırılmasının ardından uluslararası alanda artık tamamen tecrit edilen ve Rusya'nın desteğine bağımlı olan Belarus. Bu ülkede Rusya'yı daha fazla etkin olmaktan alıkoyacak pek bir unsur kalmamış gibi gözüküyor.

Daha önce Orta Asya'daki rejimler arasında bir istikrar örneği olan Kazakistan da toplu gösteriler ve iç savaşa benzer koşulların ardından Rusya'ya her zamankinden daha fazla yakınlaşmış durumda. Ülke gösterilerle sarsılırken Rusya liderliğindeki KGAÖ Kazak yönetimini desteklemek için asker göndererek pozisyonunu net şekilde gösterdi. Kazakistan son durumda Avrasya ve Rus jeopolitiği içerisindeki gelişmelere son halka olarak eklenmiş halde.

Ortalama gelirin Financial Times'a göre ayda 570 dolar civarında olduğu ve farklı bölgeler arasında ciddi gelir dağılımı sıkıntıların gözüktüğü Kazakistan'daki kargaşa jeopolitik çekişme yanında iktidar çevrelerindeki iç çatışmalarla bağlantılı da olabilir. Nitekim, devlet başkanı Tokayev, eski devlet başkanı Nazarbayev'e sadakatiyle tanınan ve uzun süredir Kazakistan istihbaratının başında bulunan Kerim Mesimov'u 5 Ocak'ta görevinden aldı ve tutukladı. Zaten Nazarbayev'i Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevinden aldı ve konseyin başkanlığını devraldı.

Reuters'e göre yönetime destek olmak için gelen Rusya liderliğindeki KGAÖ askerleri bir hafta kaldıktan sonra 13 Ocak günü Kazakistan'dan çekilmeye başladılar. Yetkililer durumun istikrara kavuştuğunu ve "terör karşıtı operasyon" olarak adlandırdıkları görevin ülkenin büyük çoğunluğunda tamamlandığını burguluyor. Örgütün 12 Ocak 2022 tarihli açıklamasında, barış gücü birliğinin çekilmesinin 10 gün alacağı belirtiliyordu.

Asya'nın en fakir ülkeleri arasında yer alan kayda değer hammadde varlıklarından yoksun Tacikistan ve Kırgızistan da Rus ekonomisi için konuk işçi kaynağı olan ülkeler. Rusya'dan yapılan para havaleleri Tacikistan'da gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık dörtte birini, Kırgızistan'da ise neredeyse üçte birini oluşturuyor. Kırgızistan hem Avrasya Ekonomik Birliği hem de KGAÖ üyesi. Şu ana kadar sadece KGAÖ üyesi olan Tacikistan, başkent Duşanbe'de 7.000 Rus askeri ile yurt dışındaki en büyük Rus askeri üssüne ev sahipliği yapıyor.

Ermenistan ve Azerbaycan ise özel bir konu: Dağlık Karabağ bölgesiyle ilgili ihtilaf nedeniyle her iki ülkede de siyaset Rusya tarafından etkili bir şekilde yönlendiriliyor. Moskova çatışmanın her iki tarafını da silahlandırıyor. 2020 sonbaharında patlak veren ve Azerbaycan'ın kazanımlarıyla sonuçlanan son savaşın ardından ateşkese aracılık eden Moskova, bölgeye barışı koruma güçleri sevk etti ve böylece otuz yıllık çatışmayı bir kez daha kendi şartlarına göre dondurdu.

Azerbaycan dış politikada Türkiye'ye ile yakın olmakla birlikte Rusya'nın da etkisinin hissedildiği bir ülke. Ermenistan ise kaybettiği son savaşın ardından

sıkışıp kalmış durumda. Güvenlik politikası açısından Ermenistan, KGAÖ üyesi olarak büyük ölçüde Moskova'ya güveniyor ama sonuçta neyin müdahale gerektiren "acil durum" olduğunu belirleyen Moskova ve bu kararın her zaman Ermenistan'ın beklediği şekilde ve zamanda çıkmayabileceği son Karabağ çatışmaları sırasında görüldü.

Son olarak NATO ile Rusya iki buçuk yıl aranın ardından 12 Ocak 2022'de Brüksel'deki NATO karargâhında görüştüler. Üstelik bu sefer sadece 30 müttefik ülke ile Rusya'nın büyükelçileri bir araya gelmedi, bu kez Washington ve Moskova'dan üst düzey diplomatlar ve generaller de görüşmelerde yer aldı. NATO, Rusya ile dört saat süren görüşmelerin ardından Moskova ile Avrupa'da silahların kontrolü ve füze konuşlanmalarıyla ilgili ciddi bir diplomasi yürütmeye istekli olduklarını, fakat Rusya'nın ittifakın genişlemeyi durdurması, Rusya ile sınırı olan üye devletlerden birliklerini çekmesi ve Ukrayna'nın NATO'ya hiçbir zaman üye olmayacağına garanti verilmesine dair taleplerini peşin olarak reddettiklerini söylediler.

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, toplantının ardından NATO ve Rusya arasında "önemli görüş farklılıklarının" devam ettiğini ve "bu farklılıklar arasında bir köprü kurmanın kolay olmayacağını" ifade etti. "Avrupa'da yeni bir silahlı ihtilaf konusunda ciddi bir risk var" diyen Stoltenberg, bunun Moskova'ya ciddi ekonomik maliyet getirebileceğini ve Rusya'nın komşularında yeni askeri mevzilenmelere yol açabileceğini de ifade etti.

ABD ile NATO Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e Ukrayna'yı işgal etmekten vazgeçmesi, bu ülke sınırlarındaki birliklerini geri çekmesi ve Rusya'nın güvenlik endişeleriyle ilgili karşılıklı diplomasi yürütmesi konusunda baskı yapıyorlar. NATO müttefikleri, Rusya'nın, ittifaka katılmak isteyen ülkelere genişlemenin durdurulması ve Rusya ile sınırı olan üye devletlerden ittifak birliklerinin geri çekilmesi taleplerini ise reddettiklerini yinelediler.

Rusya pratikte Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın bazı kısımlarını kontrol ediyor. Belarus ve Kazakistan'da yöneticileri ayakta tutmak için varlık gösteriyor. Putin'in

görmek istediği en son şey, komşu ülkelerde ve genel olarak Avrasya jeopolitiğinde, bölgedeki Rusları tehdit edebilecek ve Rus jeopolitiğine yayılabilecek popüler ayaklanmalar. Putin, bir taraftan Ukrayna'ya askeri baskı uygular ve ABD'den Avrupa güvenlik düzeninde değişiklik talep ederken, diğer taraftan Balkanlar, Kafkaslar ve Arktik bölgesindeki jeopolitik çekişme ve gerginliklerin önemli bir tarafı konumundadır. Ayrıca Finlandiya ve İsveç'in NATO üyesi olmaları konusundaki tartışmaların yeniden canlanması ve Rusya'nın eğer bu durum gerçekleşirse "münasip bir yanıt" vereceği açıklamaları bir kenara not edilmeli.

Özetle, Rusya'nın son hamleleri bir bakıma ABD-AB-Rusya-Çin arasında yaşanan geniş jeopolitik mücadelede elini güçlendirme hamlesi olarak görülebilir. Rusya, ABD ile baş başa kalarak küresel ve bölgesel anlamda izlediği politikalarla ABD-Çin arasında yaşanan rekabette iki tarafa da mesaj veriyor ve uluslararası siyasette güçlü bir aktör olduğu imajını pekiştirmek istiyor. Bu sayede küresel ve bölgesel politikalarda da kendisine alan açmak istediği anlaşılıyor. Bir ölçüde riskli gözüken bu manevranın sonuç verip vermeyeceğini ise önümüzdeki aylarda göreceğiz.

Orhan Karaoğlu, Dr.

Dr. Orhan Karaoğlu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını "1998 Adana Mutabakatından Arap Baharına Türkiye-Suriye İlişkileri" teziyle, doktorasını ise "Şiiliğin İran Dış Politikasına Etkileri" başlıklı tez çalışmasıyla tamamladı. İlgi alanları ve çalışma konuları arasında uluslararası siyasette jeopolitik, Türk dış politikası, Ortadoğu, etnik, dini, mezhepsel kimlikler, İran dış politikası bulunmaktadır. *Teopower Olarak Şiilik ve İran Dış Politikası* isimli bir kitap çalışması yayımlanmıştır. Ayrıca *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri* ve *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri 2* ile *İran: Bir Ülkenin Akademik Anatomisi* kitaplarının editörlüğünü yapmıştır. İngilizce ve Farsça bilmektedir.

Bu yazıya atıf için: Orhan Karaoğlu, 'Küresel ve Bölgesel İlişkilerde Avrasya Jeopolitiği ve Rusya', *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 2 Şubat 2021, https://www.uikpanorama.com/blog/2022/02/02/kuresel-ve-bolgesel-iliskilerde-avrasya-jeopolitigi-ve-rusya/

Telif@*UIKPanorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.